

ANTON GOLOPENȚIA ȘI ROSTUL “ȘTIINȚELOR SOCIALE”¹. SOCIOLOGIA ETATICULUI ȘI GEOPOLITICA ETNICULUI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Diana Didă

Cu ajutorul textelor lui Anton Golopenția, membru marcant al Școlii gustiene de la București, s-au putut demonta două dintre erorile intelectuale care se vehiculau în perioada interbelică în privința sociologiei și geopoliticii din România. Concret, primei i se reproșa presupusul caracter etnicist sau strict naționalist și ignorarea nevoilor statului; celei de-a doua i se reproșa, din contră, axarea pe chestiunile referitoare la buna funcționare a instituției statului în defavoarea flagrantă a factorului etnic. Concluzia la care am putut ajunge, cu ajutorul unor texte ale lui Anton Golopenția, este aceea că sociologia și geopolitica sunt științe sociale complementare. Sociologia este atât etnică, cât și etatică; ea nu ignoră în niciun chip instituția statală. De asemenea, geopolitica este o știință a statului, dar care acordă concomitent o importanță fundamentală factorului etnic. Aceasta dublă și aproape egală concentrare asupra statului și asupra etnicului a fost facilitată însă de caracterul de stat național pe care îl are statul român. Cercetarea sociologică a mediului intern al unui stat, ca și cercetarea geopolitică a mediului extern al acestuia, sunt, ambele, de esență națională.

Cuvinte cheie: *sociologie interbelică, geopolitică, Școala de Sociologie de la București, Anton Golopenția, stat național, etnie*

Uneori, sociologiei interbelice din România i s-a reproșat de către contemporanii săi occidentali fie un presupus caracter naționalist (C. Bouglé, 1938), fie unul etnicist (H. Klocke,

¹ Premisa de la care pornim este, desigur, aceea a geopoliticii ca știință socială, aflată într-o relație profundă cu o altă știință socială, sociologia. Despre relația dintre aceste două științe vom vorbi, de altfel, în lucrarea de față. Anton Golopenția este cel care vorbește, într-un text foarte cunoscut, despre „științele sociale” și despre contribuția acestora la politica unui stat (*Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe – în Sociologie Românească*, nr. II, mai-iunie 1936).

1937)². Această presupusă viziune “introvertită” ar fi avut drept consecințe sintetice extragerea sociologiei românești în afara spațiului intelectual european general, stagnarea ei într-o fază națională, ignorarea contribuțiilor culturale ale cetățenilor de altă etnie etc. În tot cazul, am fi avut de-a face, în opinia unora, cu o sociologie tradiționalistă, cu un profund caracter etnografic și deci neinteresată de aspectele moderne, legate de *instituția* statului, cu toate consecințele pe care acesta le implică. Nimic mai fals însă.

Anton Golopenția arată că cercetările sociologice realizate asupra satelor „constată atât *elementele tradiționale, cât și pe cele revoluționare și stabilesc greutatea lor* (s.a). (...) Oamenii de acțiune ai Școlii nu au o ideologie, care să-i constrângă să vrea întoarcerea României la stările patriarhale de la 1400 sau transformarea ei într-o utopie ca cele vizate pentru anul 2000.”³ Reprezentanții Școlii urmăreau cunoașterea realității sociale *în totalitate*, așa cum era ea la momentul respectiv. *Știința națiunii*, cunoașterea deplină a națiunii române ce urma să utilizeze informațiile odată culese, era utilizată, la rândul său, pentru o cât mai bună funcționare a *statului* român unitar, care revenise în granițele sale firești în urma actului Unirii de la 1918.

Sociologia românească interbelică, așa cum a fost ea teoretizată de Școala sociologică de la București, a avut, într-adevăr, în centrul preocupărilor sale satul românesc. Materialul monografic cules în urma cercetărilor din teren nu s-a întrebuițat însă numai pentru a se realiza un tablou pur descriptiv, static și tradiționalist al satului românesc. Acest material trebuia sintetizat și integrat, în cele din urmă, în deja amintita *știință a națiunii*, care reprezenta scopul științific ultim și cel mai valoros al sociologiei românești în viziunea gustiană a Școlii de la București. Anton Golopenția însuși arată: „faptul că Școala română de Sociologie a aplicat metoda aceasta (monografia, n.n.) timp de un deceniu, cu deosebire (în cercetarea) satelor, este *urmarea structurii sociale a României* (s.a), care este în mare măsură rurală și a *nevoilor administrației românești* (s.a.)”⁴. Satul românesc, datorită structurii sale etnice, era acea unitate socială reprezentativă (în sens statistic, dar mai ales cultural) pentru ceea ce însemnau națiunea și statul român. Ca o paranteză, amintim că orașele vremii erau locuite, într-o foarte mare măsură, de populații de altă etnie decât cea majoritară, și de aceea ele nu constituiau, în această primă fază, obiectul legitim de cercetare pentru reprezentanții

² Cu primul, Golopenția polemizează în *Naționalismul” sociologiei românești și „empirismul” ei*, iar cu cel de-al doilea în *„Etnicismul” sociologiei și „indiferența ei față de principiul etatic*. (Anton Golopenția, *Opere complete, vol. I. Sociologie*, p.85-88, respectiv 89-90). (Această din urmă lucrare este de fapt aceea care a generat ideea unei discuții despre *etnic și etatic* în științele sociale din România interbelică.)

³ A. Golopenția, *„Naționalismul” sociologiei românești și „empirismul”*, op.cit., p.87

⁴ Idem

Școlii de la București. Ele urmau a fi cercetate ulterior, pentru constituirea unui Atlas sociologic al României, demers care a rămas, din păcate, la faza de proiect⁵.

Cea de-a doua idee pe care o desprindem din citatul de mai sus leagă culegerea datelor cu ajutorul metodei monografice de nevoile administrației românești. Or, administrația este legată de buna gestionare a treburilor statului și poate fi considerată un veritabil „sistem circulator” al acestuia. A afirma, în aceste condiții, caracterul tradiționalist, rural sau strict etnografic al cercetărilor sociologice ale Școlii reprezintă cel puțin o eroare. Caracterul „cameralist”⁶, de sprijin pentru nevoile interne (dar și externe) ale statului ce îi revine cercetării sociologice este întărit și în alte texte ale lui A. Golopenția.

În *Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe*, lucrare pe care am mai amintit-o și care a apărut pentru prima dată în *Sociologie Românească*, Golopenția îi stabilește sociologiei, ca și celorlalte științe sociale de altfel, rolul de a „înlesni politica internă și externă a națiunii. (...) Monografiile și anchetele ce lămuresc alcătuirea și prefacerile națiunii proprii sau ale unor părți ale ei constituie contribuția cercetărilor concrete ale științelor sociale la conducerea politicii interne a națiunii proprii”⁷. Sociologia, dimpreună cu alte științe de factură socială, oferă, în opinia lui Golopenția, informațiile necesare conducătorilor statului, astfel încât aceștia să ia cele mai bune și mai prompte decizii necesare bunei funcționări administrativ-politice. Știința este, după cum consideră sociologul român, un *instrument* care modelează fenomene de facturi disparate sau diverse, le dă un sens inteligibil și le oferă mai departe: „geografia, relațiile internaționale, minoritățile etnice etc. sunt toate forme ale realității ce trebuie înțelese și integrate într-un flux constant al informației și acțiunii – transformare sau prezervare – pentru binele statului (s.n.)⁸”.

Vedem așadar că, în opinia lui Golopenția, sociologia nu a putut fi desprinsă cu niciun chip de ideea de stat. Funcția ei este una informativă, desfășurându-se după modelul teoretic gustian al *cadrelor* și mai ales al *manifestărilor* ce pot fi subsumate *unității sociale* fundamentale care este statul. Împreună cu alte științe sociale, cercetarea sociologică are

⁵ Atlasul sociologic trebuie inclus în prea largă, din păcate, categorie a „proiectelor eșuate” ale culturii și științei române. Eșuarea acestor proiecte „sunt de ordin obiectiv: după 1944, marile proiecte ale sociologiei românești au fost suspendate, ieșind din scenă brutal o dată cu instaurarea comunismului sau dispărând în pușcării o dată cu inițiatorii lor ...” (Dan Dungăciu, *Portrete și controverse*, p.19).

⁶ A se vedea Călin Cotoi, *Primordialism cultural și geopolitică românească*, ed. Mica Valahie, 2006, p.141-p.160.

⁷ A. Golopenția, *Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe*, în *Anton Golopenția. Opere complete. Vol. II*, p.527

⁸ Călin Cotoi, op.cit., p.154

menirea de a se concentra asupra situației demografice, economice, sociale și spirituale⁹ a „realității concrete a unui neam”¹⁰. Unui neam trăitor între granițele unui stat diferit din punct de vedere politic, structural și cultural de celelalte state îi este asociată o sociologie diferită, cumva singulară, date fiind elementele concrete, actuale și în continuă modificare asupra cărora ea se concentrează. În România interbelică, această sociologie a fost teoretizată, arată A. Golopenția, în forma *științei națiunii românești*. Ea ar fi „cu mult înaintea celorlalte sociologii, pe calea înfăptuirii sociologiei potrivit cerințelor vieții de stat actuale”¹¹. Sociologia românească, în forma sa de știință a națiunii, are rolul de a privi viața statului ca un tot unitar, de a face posibilă o conducere a statului cât mai performantă și, nu în ultimul rând, de a cerceta realitatea românească pentru a înlesni și a ajuta conducerea statului nostru¹².

... Și geopolitica *etnicului*

În cele mai multe accepțiuni ale geopoliticii statul joacă rolul central. Simpla răsfoire a unui dicționar de geopolitică demonstrează acest lucru: capitole întregi sunt dedicate unor state ca actori de prim rang ai scenei internaționale¹³; concepte cheie conțin cuvântul stat (stat-tampon, stat-satelit, stat-marionetă) sau care fac referire la elemente ce intră în structura acestuia (frontieră, minoritate, teritorialitate etc.); cele mai multe definiții se raportează la politica internă sau externă, la distribuția spațială a puterilor de natură diferită (religioasă, economică, culturală), la circulația unor valori etc. dar toate și întotdeauna aceste elemente sunt puse în legătură cu ideea etatistă.

Lucrurile nu erau foarte diferite nici în perioada interbelică. Și atunci rolul primordial revenea statului, iar conceptele fundamentale ale geopoliticii erau legate de acesta. Problema apare atunci când ne gândim că statul nu echivalează întotdeauna cu națiunea, cu totalitatea oamenilor care împărtășesc o limbă și o moștenire culturală comună. Concentrarea aproape exclusivă pe ideea de stat a făcut ca elementul uman, *etnicul*, să fie trecut astfel într-un plan secundar. *Cosângenii*¹⁴ erau deseori uitați în analizele geopolitice, iar atunci când erau luați în

⁹ A. Golopenția, „Rostul actual al sociologiei”, în *Anton Golopenția. Opere complete. Vol. I, p.75*

¹⁰ Idem

¹¹ Idem, p.77

¹² ibidem

¹³ Dicționarul de geopolitică a lui A. Chauprade și F. Thual ilustrează extrem de bine această idee. Statele lumii sunt descrise și analizate din punct de vedere geopolitic pe aproape două treimi dintre paginile dicționarului, în timp ce conceptele și autorii sunt „înghesuiți” pe restul spațiului respectivei cărți. (ap. la editura Corint, București, 2003).

¹⁴ Termenul este utilizat de A. Golopenția pentru a-i desemna pe conaționali noștri din afara granițelor

calcul ei constituiau mai degrabă un simplu pretext, o justificare în baza căreia un stat își legitima acapararea unor teritorii care aparțineau unui alt stat. Geopolitica anglo-saxonă este reprezentativă pentru prima categorie de analiză; cea germană și, parțial, cea maghiară sunt reprezentative pentru cea de-a doua categorie.

Anton Golopenția, în studiul „Contribuția științelor sociale ...”, realizează, în sensul ideii de mai sus, un veritabil curs de geopolitică etatică. Pentru aceasta, Golopenția creează un adevărat sistem de categorii statale ce trebuie să intre în atenția oricărui guvern. Aceste categorii de state sunt: *statele vecine, statele riverane și marile puteri*. Până aici, concepția lui Golopenția pare foarte apropiată de geopolitica centrată pe stat ca actor esențial al scenei internaționale (și foarte apropiată, de asemenea, de ceea ce va deveni, chiar în zilele noastre, domeniul relațiilor internaționale). Sociologul și geopoliticianul român intuiește însă importanța fundamentală a factorului etnic ca factor de prim rang al geopoliticii. Aici intervine discuția despre deja amintiții noștri *cosângeni*. Ei constituie prelungirea granițelor statului dincolo de spațiul fizic propriu-zis, căci „pot deveni meterezele acestor granițe (...) dacă sunt așezate lângă ele și terenul de legătură cu națiunea străină care le adăpostește în caz că sunt mai departe”¹⁵. Înțelegem deci că factorul etnic are un rol geopolitic constructiv, de creare de legături și de punți cu celelalte state europene.

Virtualitățile statului nu sunt complet fructificate, consideră Golopenția, dacă nu se fructifică inclusiv virtualitățile românilor care se află dincolo de granițele politice ale statului. „Națiunea nu se confundă cu unitatea net conturată între granițele Statului ei. Orice națiune se prelungește dincolo de granițele organizării ei politice. (...) Fiecare din aceste prelungiri sporește puterea și posibilitățile de afirmare în lume a unei națiuni”¹⁶. Puterea oricărui stat este deplină numai în măsura în care starea de fapt a celor de peste graniță este bine cunoscută și folosită. Dar ei, arată Golopenția, sunt cetățeni ai altor state, iar aceste state alcătuiesc, la rândul lor, ceea ce se cheamă *mediul politic* al unui stat.

Politica externă a unui stat în general, și a României în particular, trebuie deci să se raporteze permanent și adecvat la două tipuri de realități: unitățile fragmente de umanitate ale „constângenilor” pe de-o parte, și statele din mediul politic, pe de altă parte. Cum însă aceste două tipuri de unități sunt într-o permanentă transformare, este necesară o informare continuă asupra lor. Rolul acesta, de culegere de informații care să ajute ulterior la orientarea politicii

¹⁵ A. Golopenția, *Contribuția științelor sociale ...*, p.193

¹⁶ Anton Golopenția, „Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe”, în rev. Sociologie Românească, nr. 5-6, mai-iunie, 1937

externe, le revine științelor sociale. „Sociologii, economiștii, statisticienii ar trebui să înceapă să consacre o parte din cercetările lor concrete și studiului situației românilor de peste hotare și de pretutindeni în lume și studiul Statelor și a Marilor Puteri, cu care e în raporturi permanente”¹⁷.

Mai târziu, „partea” de cercetare alocată mediului politic al unui stat va purta un nume explicit: **cercetare geopolitică**. „Cercetarea geopolitică nu este numai geografică, ori numai economică, ori numai politică etc., ci este concomitent geografică, demografică, economică, socială, culturală, politică”¹⁸. Geopolitica apare, așadar, în vârful ierarhiei, ca o sumă și ca o sinteză de informații despre mediul politic al unui stat. Cunoscând formația sa de sociolog și, mai ales, de membru al Școlii de la București, condusă de **D. Gusti**, putem sesiza că viziunea sa asupra geopoliticii pare să fi *împrumutat* multe elemente din *știința națiunii*, ca totalitate a informațiilor despre realitatea statală.

În concluzie, am putut constata că sociologia și geopolitica sunt științe sociale complementare. Sociologia se axează pe descrierea și sinteza elementelor din mediului intern al statului, iar geopolitica pe cele din mediul extern al acestei unități sociale. Pentru ambele medii însă, factorul etnic este cel esențial. Și aceasta întrucât statul român este unul național, în care granițele politice coincid substanțial cu cele etnice. De aceea, atât cercetarea sociologică a mediului intern al unui stat, cât și cercetarea geopolitică a mediului extern al acestuia, sunt de esență națională. Școala sociologică de la București, al cărei reprezentant de marcă a fost și A. Golopenția, ca și geopolitica românească din perioada interbelică în ansamblul său, au avut același scop primordial: apărarea statului național unitar român, în granițele stabilite în urma Unirii de la 1918.

BIBLIOGRAFIE:

Chauprade, Aymeric; Thual, Francois – „Dicționar de geopolitică”, ed. Corint, București, 2003;

Cotoi, Călin – „Primordialism cultural și geopolitică românească”, ed. Mica Valahie, 2006”;

¹⁷ idem, p.195

¹⁸ Anton Golopenția, „Însemnare cu privire la definirea preocupării ce poartă numele de geopolitică”, apărută în „Geopolitica”, 1940, inclusă în culegerea „Geopolitica: studii” (Gheorghe Buzatu, coord), ed. Glasul Bucovinei, 1994, p. 49

Dungaciu, Dan – „Portrete și controverse”, ed. Tritonic, București, 2008;

Golopenția, Anton – *Contribuția științelor sociale la conducerea politicii externe*, în „Anton Golopenția. Opere complete. Vol. II. Statistică, demografie și geopolitică”, ed. Enciclopedică. ed. Univers Enciclopedic, București, 2002;

Golopenția, Anton - *Însemnare cu privire la definirea preocupării ce poartă numele de geopolitică*, în culegerea „Geopolitica: studii” (Gheorghe Buzatu, coord), ed. Glasul Bucovinei, 1994;

Golopenția, Anton - *Rostul actual al sociologiei*, în „Anton Golopenția. Opere complete. Vol. I. Sociologie”, ed. Enciclopedică, București, 2002;

Golopenția, Anton – „*Naționalismul*” sociologiei românești și „*empirismul*” ei, în „Anton Golopenția. Opere complete. Vol. I. Sociologie”, ed. Enciclopedică, București, 2002;

Golopenția – „*Etnicismul*” sociologiei și „*indiferența ei față de principiul etatic*”. În „Anton Golopenția, Opere complete, vol. I. Sociologie.”, ed. Enciclopedică, București, 2002;

Serebrian, Oleg – „Dicționar de geopolitică”, ed. Polirom, 2006.

Anton Golopenția was an important member of Romanian Sociological School of Bucharest led by Dimitrie Gusti. With A. Golopenția`s texts, we could dismount two errors often done in interwar period regarding sociology and geopolitics sciences in Romania. Concretely, first of them was considered to have an narrow ethnic or nationalist character; second, on the contrary, was seen as concerning only good functioning of state, so that ignoring the ethnic factor. With Golopenția`s texts we reached the conclusion that sociology and geopolitics are complementary social sciences. Sociology is both an ethnic and state-concerning science and it does not ignore the state as institution. Also, geopolitics is about the state, but in the same time it gives a big importance to the ethnic factor. This double and almost equal focus to the state and to the ethnic factor was facilitated by the national-state character of our country. Sociological research on internal medium of a state and geopolitical research on external medium of it are, both, national kind.

Tags: *interwar sociology, geopolitics, Sociological School of Bucharest, Anton Golopenția, national state, ethnic*